

دانشگاه گوارز، منابع طبیعی

نشریه مرتعداری

جلد اول، شماره اول، بهار ۱۳۹۳

<http://jrm.gau.ac.ir>

موانع مشارکت بهره‌برداران در اجرای طرح‌های مرتعداری استان ایلام (مطالعه موردی: بهره‌برداران شهرستان ملکشاهی)

سعید طهماسبیان^۱، *محمود حمیدیان^۲، محمد ساغری^۳ و مریم مؤمنی^۴

^۱کارشناس ارشد گروه مرتعداری، اداره کل منابع طبیعی و آبخیزداری ایلام، دانش‌آموخته کارشناس ارشد گروه احیای مناطق خشک کوهستانی، دانشگاه تهران، ^۲کارشناس ارشد گروه مدیریت ترویج و آموزش کشاورزی اداره کل منابع طبیعی و آبخیزداری ایلام، ^۳دانشجوی کارشناسی ارشد گروه مدیریت ترویج و آموزش کشاورزی، جهاد دانشگاهی ایلام

تاریخ دریافت: ۱۳۹۲/۱۰/۳۰؛ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۳/۲/۱۷

چکیده

عدم مشارکت جوامع محلی و مشارکت‌های منفعلانه در مدیریت منابع طبیعی و نبود زمینه‌های مدیریت بومی و عدم استفاده مؤثر از جوامع محلی در تصمیم‌سازی، تصمیم‌گیری و عدم حضور ذینفعان و ذی‌نفعان و تصمیم‌گیران محلی در برنامه‌های حفاظت آب و خاک، موجب ناکارآمدی برنامه‌های دولتی در حفاظت منابع طبیعی گردیده است؛ بنابراین این پژوهش به دنبال یافتن پاسخی مناسب جهت این سؤال است که چرا تعداد محدودی از بهره‌برداران شهرستان ملکشاهی نسبت به فعال‌سازی طرح‌های محدوده عرفی خود اقدام نموده و برخی دیگر تمایل چندانی به مشارکت در این کار ندارند؟ این پژوهش از لحاظ میزان نظارت و درجه کنترل میدانی و از نظر روش دستیابی به حقایق و داده‌پردازی از نوع پژوهش‌های پیمایشی و از نظر نحوه گردآوری داده‌ها توصیفی پیمایشی است. جامعه آماری این پژوهش را تمامی مرتعداران شهرستان ملکشاهی تشکیل دادند که ۲۵۱ نفر می‌باشند. حجم نمونه بر اساس جداول مورگان و تاکمن ۱۵۲ نفر انتخاب شد. در این پژوهش نمونه‌گیری به روش طبقه‌بندی متناسب صورت گرفت و برای گردآوری داده‌ها از پرسشنامه با روایی و پایایی مناسب از مقادیر آلفای کرونباخ برای پایایی پرسشنامه استفاده شد. نتایج تحلیل عاملی نشان

*مسئول مکاتبه: hamidian20@yahoo.com

داد که در این تحلیل پنج عامل با مقادیر ویژه بالاتر از ۱ قرار دارند که در مجموع ۶۲/۳۰۵ درصد از واریانس کل عامل‌ها را تبیین می‌کردند که عبارتند از: موانع مدیریتی، موانع اقتصادی، موانع اطلاعاتی و ارتباطی، موانع آموزشی و ترویجی و موانع فرهنگی و روانشناختی که عامل اول (موانع مدیریتی) با مقدار ویژه ۶/۲۵۹ بیش‌ترین سهم (۱۹/۰۴۹ درصد) و عامل پنجم (موانع فرهنگی و روانشناختی) با مقدار ویژه ۲/۷۹۵ کمترین سهم (۷/۱۶۶ درصد) را در تبیین واریانس کل داشتند؛ بنابراین می‌توان با رفع موانع مدیریتی و با مهیا ساختن زیر ساخت‌های مناسب اقتصادی گامی در جهت افزایش مشارکت بهره‌برداران برداشت.

واژه‌های کلیدی: تحلیل عاملی، روانشناختی، طرح‌های مرتعداری، مشارکت، ملکشاهی

مقدمه

در جهان امروز منابع طبیعی کشورها از حالت درون مرزی خارج گردیده و حالت جهان شمولی به خود گرفته است. به طوری که تمامی جوامع امروزی به نحوی به یکدیگر وابسته است و ادامه حیات انسان‌ها نیز در آینده، ارتباط مستقیم با نحوه برخورد جامعه کنونی با منابع طبیعی دارد (محمدیان شوئیلی، ۲۰۰۱). احتیاج روز افزون به منابع طبیعی تجدید شونده امری مسلم و حفاظت از آن امری مهم و بسیار جدی است چرا که با نابودی منابع طبیعی هر کشور، نیستی و نابودی و فقر گریبان‌گیر انسان‌ها خواهد شد. در این میان پوشش گیاهی به‌عنوان یکی از مهم‌ترین منابع طبیعی موجود با نقشی که در حفظ و تعادل اکوسیستم‌ها و تداوم فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی دارد، دارای اهمیت بسیار بالایی می‌باشد و لازم است با ارائه روش‌ها و سیاست‌های مناسب، علاوه بر بهره‌برداری مناسب و بهینه، آن را از گزند نابودی نجات داد.

بی‌تردید اولین قدم در جهت حفظ و توسعه منابع طبیعی و اجرای موفقیت‌آمیز طرح‌های مرتعداری، جلب مشارکت توده‌های مردم به‌ویژه بهره‌برداران (عشایر و مرتعداران) می‌باشد (غنیان و همکاران، ۲۰۰۸). وجدانی (۲۰۰۷) در پژوهشی به عدم هماهنگی بین مجریان و بهره‌برداران در زمان تهیه و اجرای طرح‌ها اشاره می‌کند که مانع مهمی در عدم مشارکت مرتعداران یا بهره‌برداران خواهد

بود و همچنین کوئین^۱ و همکارانش (۲۰۰۷) معتقدند که اگر دولت هیچ‌گونه نظرخواهی از بهره‌برداران در زمینه مشارکت در اجرای طرح‌های مرتعداری نداشته باشد و در انجام طرح‌های مرتعداری نظارت و پیگیری‌های لازم را انجام ندهد، بهره‌برداران انگیزه لازم را برای مشارکت نخواهند داشت. ولی کریمیان و همکاران (۲۰۰۹) عدم تناسب طراحی طرح‌ها با شرایط طبیعی و اقتضائات انسانی در مراتع را از دلایل عدم مشارکت بهره‌برداران در انجام طرح‌ها و به‌کارگیری سیستم‌های چرای می‌داند.

به‌طور کلی آغاز برنامه‌های اصلاح و احیای مراتع به بیش از ۳۰ سال قبل بر می‌گردد، ولی با توجه به عدم مشارکت مردم در اجرای طرح‌های مرتعداری، هنوز مشارکت مردم در اجرای طرح‌ها در حد قابل قبولی موفقیت‌آمیز نبوده است (شریعتی و همکاران، ۲۰۰۵). طرح‌های منابع طبیعی در تعیین نیازها و یافتن راه‌حل‌های مشکلات باید برای بهره‌برداران نتایج ملموس داشته باشد و در معیشت آن‌ها مؤثر باشد (گای^۲، ۲۰۰۶). سازمان‌های دولتی از سه دهه پیش به‌طور جدی شروع به مشارکت دادن مردم در مدیریت منابع طبیعی به‌عنوان گام اساسی در توسعه پایدار نموده‌اند و تأکید می‌کنند اگر مردم و تشکل‌های مردمی از مشارکت در فعالیت‌های زندگی محروم شوند، رشد و توسعه شدیداً بی‌معنی خواهد بود (برون^۳، ۱۹۹۵). علیزاده و همکاران (۲۰۰۴) ضعف مجریان در تأمین نهاده‌ها، امکان نداشتن استفاده از تسهیلات بانکی و نظارت طرح‌ها از مشکلات مهم اجرای طرح‌ها دانستند. مشارکت افراد محلی در طرح‌ها سبب کاهش هزینه‌ها در گردآوری اطلاعات، تعیین راهکارهای واقعی‌تر، تدوین قوانین اثربخش‌تر، هماهنگی و انسجام بیشتر افراد جامعه روستایی و اعمال بهتر قوانین می‌گردد (کریمی‌زاده و همکاران، ۲۰۰۹). بررسی محبوبی و میردامادی (۲۰۰۴)، نشان داد بین آگاهی از تأثیرات عملیات حفاظت آب و خاک، تعداد دوره‌های آموزشی و مقدار اطلاعات اخذ شده از رادیو و جزوه‌های آموزشی با پذیرش و مشارکت مردم در طرح‌ها رابطه مثبت و معنی‌دار وجود دارد.

آمار گزارش شده توسط اداره کل منابع طبیعی و آبخیزداری استان ایلام (۱۳۹۱) گویای آن است که شاخص نسبت طرح‌های فعال به غیرفعال استان در شهرستان ایوان (۱۳/۷۵) دارای بالاترین مقدار بوده و از وضعیت مطلوب‌تری برخوردار است (بالا بودن شاخص نشان دهنده وضعیت بهتر و پایین بودن شاخص نشان دهنده وضعیت نامطلوب می‌باشد)، از طرف دیگر، شهرستان ملکشاهی با داشتن

1- Quinn

2- Guy

3- Brown

کمترین مقدار این شاخص (۰/۲۴)، بدترین وضعیت را داشته است که دلیل انتخاب این شهرستان به عنوان محدوده اجرای پژوهش می‌باشد. با توجه به اهمیت بهره‌برداری اصولی از مراتع، لازم است نسبت به بررسی وضعیت موجود در شهرستان ملکشاهی اقدام شود. هدف کلی از انجام این پژوهش شناسایی موانع مشارکت مرتعداران در اجرای طرح‌های مرتعداری شهرستان ملکشاهی می‌باشد و شامل اهداف اختصاصی:

- ۱- توصیف ویژگی‌های فردی، حرفه‌ای، اقتصادی و اجتماعی مرتعداران شهرستان ملکشاهی
- ۲- بررسی نگرش و میزان آگاهی مرتعداران شهرستان ملکشاهی از طرح‌های مرتعداری
- ۳- اولویت‌بندی موانع اصلی مشارکت مرتعداران شهرستان ملکشاهی در طرح‌های مرتعداری

مواد و روش‌ها

این پژوهش از لحاظ هدف کاربردی است. همچنین به لحاظ تجزیه و تحلیل عددی داده‌ها به منظور بیان و یا توضیح دلایل تغییرات در پدیده‌های اجتماعی، پژوهش کمی است. این پژوهش چون به توصیف ویژگی‌ها و مشخصات بهره‌برداران می‌پردازد و از سوی دیگر میزان ارتباط متغیرهای مستقل را با متغیرهای وابسته می‌سنجد و نوع رابطه و شدت بین آن‌ها را معین می‌کند، از نوع توصیفی-همبستگی می‌باشد. جامعه آماری این پژوهش را تمامی مرتعداران شهرستان ملکشاهی تشکیل می‌دهند که در جدول (۱) تعداد کل طرح‌های مرتعداری شهرستان به تفکیک آورده شده است. جهت انتخاب منطقه مورد مطالعه، مسایلی چون حجم جامعه آماری، محدودیت‌های زمانی و مکانی در نظر گرفته شده و پژوهش در این محدوده انجام شده است. حجم نمونه براساس جداول مورگان و تاکنن ۱۵۲ نفر انتخاب شد. در این پژوهش، نمونه‌گیری به روش طبقه‌بندی با انتساب متناسب صورت گرفت. در این روش حجم نمونه‌ها در داخل طبقات متناسب با بزرگی حجم آن طبقه در جامعه، انتخاب می‌گردد. به این منظور افراد بهره‌بردار منطقه به دو گروه عضو طرح‌های واگذار شده فعال و طرح‌های واگذار شده غیرفعال تقسیم شده‌اند.

جدول ۱- وضعیت طرح‌های مرتعداری شهرستان ملکشاهی به تفکیک واگذار شده فعال و غیرفعال.

طرح‌های مرتعداری واگذار شده فعال		
ردیف	نام طرح مرتعداری	تعداد بهره‌بردار
۱	چالکره	۶
۲	اماو انجیر و چملان خدرشه	۴۳
۳	هیله شوهان و سیه خران	۴۶
	جمع	۹۵
طرح‌های مرتعداری واگذار شده غیرفعال		
ردیف	نام طرح مرتعداری	تعداد بهره‌بردار
۱	خلف مرده و خیرگه	۵
۲	گر رستم	۵
۳	گورتین داراب	۵
۴	هلت ماوی	۱۸
۵	به ان توه وی وه راه	۵
۶	خردم و ورگردل	۸
۷	توه کبود	۵
۸	گرمه و کلونین و گاو کشته	۶
۹	گرمابه قیله و چشمه ادینه	۹
۱۰	ورگر دوقرصه	۹
۱۱	سنگ زرد	۹
۱۲	عزیزآباد	۳۵
۱۳	سوران طایفه جمعه	۴
۱۴	خر میدان	۹
۱۵	گرمه و به آن سورین	۲۴
	جمع	۱۵۶
	جمع کل	۲۵۱

مأخذ: اداره کل منابع طبیعی و آبخیزداری استان ایلام ۱۳۹۱.

در این پژوهش برای جمع‌آوری اطلاعات از دو روش عمده اسنادی و میدانی استفاده گردید. در روش اسنادی برای بررسی از اسناد و مدارک موجود در مرکز تحقیقات، اداره کل منابع طبیعی و آبخیزداری استان ایلام استفاده گردید. نظریه‌های مختلف همراه با پیشینه پژوهش بررسی شدند و آرای اندیشمندان ذیربط مرحله به مرحله نتیجه‌گیری و مورد بهره‌برداری بر اساس اهداف پژوهش شد که این امر باعث تحکیم پایه‌های نظری و تدوین چارچوب پژوهش گردید. به‌منظور جداسازی عامل‌ها به‌صورت روشن‌تر از چرخش عاملی به روش واریماکس استفاده شد. در مرحله میدانی برای مصاحبه حضوری در نمونه آماری مورد مطالعه از پرسشنامه محقق ساخته استفاده گردید و روایی پرسشنامه از نوع روایی محتوایی و ظاهری می‌باشد. برای تعیین اعتبار پرسشنامه این پژوهش، تعداد ۳۰ پرسشنامه در جامعه آماری مشابه با جامعه آماری پژوهش تکمیل گردید و با استفاده از فرمول آلفای کرونباخ اعتبار برای قسمت‌های مختلف پرسشنامه به شرح جدول (۲) به‌دست آمد.

جدول ۲- مقادیر آلفای کرونباخ برای تعیین پایایی بخش‌های مختلف پرسشنامه.

بخش‌های مختلف پرسشنامه	تعداد گویه	مقدار آلفای کرونباخ
موانع مشارکت	۴۵	۰/۹۴
نگرش نسبت به مشارکت	۸	۰/۸۷
جمع		۰/۹۰

همان‌گونه که دیده می‌شود میزان این ضریب برای مجموع متغیرها ۰/۹ بوده که نشان می‌دهد مقیاس‌های به‌کار گرفته شده از ثبات و پایایی قابل قبولی برخوردارند. داده‌های این پژوهش با استفاده از روش‌ها و شاخص‌های آمار توصیفی: شامل جدول فراوانی (فراوانی مطلق، درصد و تجمعی) و شاخص‌های گرایش به مرکز (میانگین، میانه، نما) و شاخص‌های دوری از مرکز (انحراف معیار، واریانس و ضریب تغییرات) در بخش آمار تحلیلی به‌منظور شناسایی موانع مشارکت بهره‌برداران از طرح‌های مرتعداری شهرستان ملکشاهی از تحلیل عاملی اکتشافی استفاده گردید، در بخش آمار توصیفی به ارائه ویژگی‌های فردی، حرفه‌ای و اجتماعی افراد مورد مطالعه پرداخته شده که با استفاده از فراوانی، درصد، میانگین و انحراف معیار بیان شده است. برای تعیین مناسب بودن شاخص‌ها برای تحلیل عاملی ضریب KMO و آزمون بارتلت با استفاده از نرم‌افزار

SPSS به دست آمد، مقدار KMO برابر ۰/۷۹۵ بود. همچنین مقدار آماره بارتلت برابر ۲۵۰۲/۷۳۱ و $P=۰/۰۰۰$ بود. در نتیجه مشخص شد که داده‌ها برای تحلیل عاملی مناسب هستند.

نتایج

سن: براساس یافته‌های به دست آمده میانگین سنی نمونه مورد مطالعه ۵۸/۶۱ سال می‌باشد، جوان‌ترین آن‌ها ۲۰ سال و مسن‌ترین آن‌ها ۹۰ سال سن دارد. فراوانی نمونه مورد مطالعه در گروه‌های مختلف سنی در جدول (۳) ارائه شده است. نتایج بیانگر این است که ۱۱/۸۴ درصد از مرتعداران مورد مطالعه کمتر از ۴۰ سال سن داشته، در حالی که ۸۸/۱۶ درصد از آن‌ها در گروه سنی بیشتر از ۴۰ سال می‌باشند.

جدول ۳- توزیع فراوانی نمونه مورد مطالعه بر حسب سن.

گروه سنی (سال)	فراوانی	درصد	درصد تجمعی
۲۰-۳۹	۱۸	۱۱/۸۴	۱۱/۸۴
۴۰-۵۹	۵۹	۳۸/۸۱	۵۰/۶۵
۶۰-۷۹	۵۵	۳۶/۱۸	۸۶/۸۳
۸۰ و بیشتر	۲۰	۱۳/۱۵	۱۰۰
جمع	۱۵۲	۱۰۰	-

میانگین: ۵۸/۶۱ انحراف معیار: ۱۵/۸۹

سطح تحصیلات: همان‌طور که در جدول (۴) ملاحظه می‌گردد اکثر افراد مورد مطالعه در این پژوهش (۶۲ نفر، ۴۰/۷۸ درصد) بی‌سواد و یا دارای سواد خواندن و نوشتن می‌باشند.

جدول ۴- توزیع فراوانی نمونه مورد مطالعه بر حسب سطح تحصیلات.

سطح تحصیلات	فراوانی	درصد	درصد تجمعی
بی سواد	۳۸	۲۵	۲۵
خواندن و نوشتن	۲۴	۱۵/۷۸	۴۰/۷۸
ابتدایی	۱۵	۹/۸۶	۵۰/۶۴
راهنمایی	۱۷	۱۱/۱۸	۶۱/۸۲
دبیرستان	۲۲	۱۴/۴۷	۷۶/۲۹
دیپلم و بالاتر	۳۶	۲۳/۶۸	۱۰۰
جمع	۱۵۲	۱۰۰	-

تعداد بعد خانوار: بر اساس یافته‌های به دست آمده میانگین اعضای خانواده در نمونه مورد مطالعه ۶/۲۲ نفر می‌باشد. جدول (۵) نشان دهنده توزیع فراوانی نمونه مورد مطالعه بر حسب تعداد اعضای خانواده می‌باشد.

جدول ۵- توزیع فراوانی نمونه مورد مطالعه بر حسب تعداد اعضای خانواده.

تعداد بعد خانوار	فراوانی	درصد	درصد تجمعی
۵-۲	۶۲	۴۰/۷۸	۴۰/۷۸
۹-۶	۸۹	۵۱/۹۸	۹۲/۷۶
۱۲-۱۰	۱۱	۷/۲۳	۱۰۰
جمع	۱۵۲	۱۰۰	-

میانگین: ۶/۲۲ انحراف معیار: ۲/۱۲۲.

شغل اصلی: نتایج توزیع فراوانی مربوط به وضعیت اشتغال نمونه مورد مطالعه بیانگر آن است که شغل اصلی ۵۰ درصد (۷۶ نفر) از آن‌ها دامداری می‌باشد (جدول ۶).

جدول ۶- توزیع فراوانی نمونه مورد مطالعه بر حسب شغل اصلی آن‌ها.

درصد	فراوانی	شغل
۵۰	۷۶	دامدار
۲۳	۳۵	کشاورز
۱۵/۸	۲۴	کارمند
۱۱/۲	۱۲	سایر
۱۰۰	۱۵۲	جمع

مساحت اراضی دیم تحت تملک: براساس یافته‌های به‌دست آمده میانگین مساحت اراضی دیم تحت تملک ۳/۶۵ هکتار می‌باشد و بیشترین تعداد از نمونه مورد مطالعه (۲۱/۷۱ درصد) بین ۵ تا ۱۰ هکتار زمین دیم دارند (جدول ۷).

جدول ۷- توزیع فراوانی نمونه مورد مطالعه بر حسب مساحت اراضی دیم تحت تملک.

درصد تجمعی	درصد	فراوانی	مساحت اراضی دیم (هکتار)
۷۴/۳۴	۷۴/۳۴	۱۱۳	کمتر از ۵
۹۶/۰۵	۲۱/۷۱	۳۳	۵ تا ۱۰/۹۹
۹۸/۶۸	۲/۶۳	۴	۱۱ تا ۲۰/۹۹
۱۰۰	۱/۳۱	۲	بیشتر از ۲۰
-	۱۰۰	۱۵۲	جمع

میانگین: ۳/۶۵ انحراف معیار: ۴/۵۹.

مساحت اراضی مرتعی: بر اساس یافته‌های به‌دست آمده میانگین مساحت اراضی مرتعی ۷۴/۶۵ هکتار می‌باشد و بیشترین تعداد از نمونه مورد مطالعه (۶۶/۴۴ درصد) بین ۵۱ تا ۱۰۰ هکتار زمین مرتعی دارند (جدول ۸).

سعید طهماسبیان و همکاران

جدول ۸- توزیع فراوانی نمونه مورد مطالعه بر حسب مساحت اراضی مرتعی^{۳۸}

درصد تجمعی	درصد	فراوانی	مساحت اراضی مرتعی (هکتار)
۳/۲۸	۳/۲۸	۵	کمتر از ۲۰
۲۰/۳۸	۱۷/۱۰	۲۶	۲۰ تا ۵۰/۹۹
۸۶/۸۲	۶۶/۴۴	۱۰۱	۵۱ تا ۱۰۰
۱۰۰	۱۳/۱۵	۲۰	بیشتر از ۱۰۰
-	۱۰۰	۱۵۲	جمع

میانگین: ۷۴/۶۵ انحراف معیار: ۳۱/۲۴۶

* مساحت اراضی مرتعی هر بهره‌بردار از طریق سامان عرفی‌های محاسبه شده در طرح‌های مرتعداری اجرا شده در منطقه به‌دست آمد.

تعداد دام (گوسفند و بز): براساس یافته‌های به‌دست آمده میانگین تعداد گوسفند و بز در نمونه مورد مطالعه ۸۹/۲۵ رأس می‌باشد و بیشترین تعداد از نمونه مورد مطالعه (۳۴/۲۱ درصد) بین ۵۱ تا ۱۰۰ رأس گوسفند و بز دارند (جدول ۹).

جدول ۹- توزیع فراوانی نمونه مورد مطالعه بر حسب تعداد گوسفند و بز.

درصد تجمعی	درصد	فراوانی	تعداد گوسفند و بز (رأس)
۵/۹۲	۵/۹۲	۹	کمتر از ۲۰
۳۶/۸۴	۳۰/۹۲	۴۷	۲۰ تا ۵۰
۷۱/۰۵	۳۴/۲۱	۵۲	۵۱ تا ۱۰۰
۸۶/۸۳	۱۵/۷۸	۲۴	۱۰۱ تا ۱۵۰
۱۰۰	۱۳/۱۵	۲۰	بیشتر از ۱۵۰
-	۱۰۰	۱۵۲	جمع

میانگین: ۸۹/۲۵ انحراف معیار: ۷۲/۶۸

تعداد دام (گاو و گوساله): بر اساس یافته‌های به‌دست آمده میانگین تعداد گاو و گوساله در نمونه مورد مطالعه ۱/۰۷۲ رأس می‌باشد و بیشترین تعداد از نمونه مورد مطالعه (۶۵/۱۳ درصد) کمتر از ۲ رأس گاو و گوساله دارند (جدول ۱۰).

جدول ۱۰- توزیع فراوانی نمونه مورد مطالعه بر حسب تعداد گاو و گوساله.

تعداد گاو و گوساله (رأس)	فراوانی	درصد	درصد تجمعی
کمتر از ۲	۹۹	۶۵/۱۳	۶۵/۱۳
۲ تا ۵	۵۰	۳۲/۸۶	۹۷/۹۹
بیشتر از ۵	۳	۱/۹۷	۱۰۰
جمع	۱۵۲	۱۰۰	-

میانگین: ۱/۰۷۲ انحراف معیار: ۵/۰۵

میزان درآمد ناخالص سالیانه: بر اساس یافته‌های به دست آمده درآمد سالیانه ۱۱۲ نفر (۷۳/۷۸ درصد) از نمونه مورد مطالعه بین ۱۱ تا ۲۰ میلیون تومان می‌باشد و میانگین درآمد سالیانه آن‌ها ۱۱/۹۲۷ میلیون تومان می‌باشد (جدول ۱۱).

جدول ۱۱- توزیع فراوانی نمونه مورد مطالعه بر حسب میزان درآمد سالیانه*

طبقات درآمد سالیانه (تومان)	فراوانی	درصد	درصد تجمعی
کمتر از ۵ میلیون	۵	۳/۲۸	۳/۲۸
۵ تا ۱۰ میلیون	۳۳	۲۱/۷۱	۲۴/۹۹
۱۱ تا ۲۰ میلیون	۱۱۲	۷۳/۷۸	۹۸/۶۷
بیشتر از ۲۰	۲	۱/۳۱	۱۰۰
جمع	۱۵۲	۱۰۰	-

میانگین: ۱۱/۹۲۷ میلیون تومان انحراف معیار: ۸/۱۳۶

* بر اساس درآمد بهره‌برداران در زمستان سال ۱۳۹۱

بررسی نگرش مرتعداران نسبت به طرح‌های مرتعداری: در این پژوهش سنجش نگرش مرتعداران نسبت به طرح‌های مرتعداری به وسیله ۸ عبارت در مورد طرح‌های مرتعداری که به صورت طیف لیکرت پنج گزینه‌ای با امتیازهای (۱ تا ۵) به این صورت که (۱- کاملاً مخالفم، ۲- مخالفم، ۳- بی‌نظر، ۴- موافقم و ۵- کاملاً موافقم) انجام پذیرفت. بیش‌ترین میزان از پاسخگویان (۶۰/۵۲ درصد) با این

سعید طهماسبیان و همکاران

طرح‌ها مخالف تا کاملاً مخالف بودند و نگرش منفی نسبت به این دوره داشته‌اند. همچنین ۲۹/۶ درصد با طرح‌های مرتعداری موافق تا کاملاً موافق بوده و نگرش مثبتی داشته‌اند (جدول ۱۲).

جدول ۱۲- توزیع فراوانی پاسخگویان براساس نگرش آن‌ها نسبت به طرح‌های مرتعداری.

نگرش	فراوانی	درصد
منفی (مخالف و کاملاً مخالف)	۹۲	۶۰/۵۲
خنثی (بی‌نظر)	۱۵	۹/۸۶
مثبت (موافق و کاملاً موافق)	۴۵	۲۹/۶۰
جمع	۱۵۲	۱۰۰

رتبه‌بندی نگرش مرتعداران نسبت به طرح‌های مرتعداری: رتبه‌بندی نگرش مرتعداران نسبت به طرح‌های مرتعداری نشان داد که دامداران طرح‌های مرتعداری را به نفع خودشان نمی‌دانند در رتبه اول، طرح‌های مرتعداری منافع کشاورز و دامدار را در نظر نمی‌گیرد در رتبه دوم، حفاظت از منابع طبیعی وظیفه دولت است در رتبه سوم، می‌توان اعتقاد داشت، طرح‌های مرتعداری به‌خاطر منافع دولت است در رتبه چهارم و دامداران و کشاورزان بهتر از کارشناسان می‌دانند که چگونه از مراتع استفاده کنند در رتبه پنجم قرار دارند. (جدول ۱۳).

جدول ۱۳- رتبه‌بندی نگرش مرتعداران نسبت به طرح‌های مرتعداری.

رتبه	ضریب تغییرات	انحراف معیار	میانگین رتبه‌ای	گویه
۱	۳/۰۲	۱/۱۴۴	۳/۴۶	دامداران طرح‌های مرتعداری را به نفع خودشان نمی‌دانند
۲	۳/۱۲	۱/۱۲۱	۳/۵	طرح‌های مرتعداری منافع کشاورز و دامدار را در نظر نمی‌گیرد
۳	۳/۲۸	۱/۰۸۳	۳/۵۶	حفاظت از منابع طبیعی وظیفه دولت است
۴	۳/۵۷	۱/۰۰۹	۳/۶۰۶	اعتقاد دارم طرح‌های مرتعداری به‌خاطر منافع دولت است
۵	۳/۶۸	۰/۹۹۴	۳/۶۶	دامداران و کشاورزان بهتر از کارشناسان می‌دانند که چگونه از مراتع استفاده کنند
۶	۳/۶۹	۱/۰۰۵	۳/۷۱	طرح‌های مرتعداری کاربردی و مفید است و به بهبود وضعیت اقتصادی من کمک می‌کند
۷	۴/۰۹۵	۰/۹۲۳	۳/۷۸	با اجرای طرح‌های مرتعداری مراتع تقویت شده و عملکرد دامداری افزایش می‌یابد.
۸	۴/۵۸	۰/۸۵۵	۳/۹۲	در صورت امکان، دوست دارم در طرح‌های مرتعداری شرکت کنم

پنج عامل با مقادیر ویژه بالاتر از ۱ استخراج شدند که در مجموع ۶۲/۳۰۵ درصد از واریانس کل عامل‌ها را تبیین می‌کردند و ۲۷/۶ درصد باقیمانده مربوط به عواملی بود که در تحلیل شناسایی نشده بودند؛ بنابراین، حدود دو سوم از موانع مشارکت مرتعداران در طرح‌های مرتعداری از طریق تحلیل عاملی شناسایی شدند. مقدار باقیمانده به عواملی مربوط می‌شود که از کنترل محقق در این پژوهش خارج بوده‌اند. با توجه به مقدار ویژه در جدول (۱۵) عامل اول با مقدار ویژه ۶/۲۵۹ بیشترین سهم (۱۹/۰۴۹ درصد) و عامل پنجم با مقدار ویژه ۲/۷۹۵ کمترین سهم (۷/۱۶۶ درصد) را در تبیین واریانس کل داشتند.

جدول ۱۴- تعداد عامل‌های استخراج شده و سهم هر یک از آنها از تبیین واریانس.

شماره عامل	مقدار ویژه	درصد واریانس مقدار ویژه	درصد واریانس تجمعی
۱	۶/۲۵۹	۱۹/۰۴۹	۱۹/۰۴۹
۲	۵/۰۹۸	۱۵/۰۷۲	۳۴/۱۲۱
۳	۳/۸۳۹	۱۰/۸۴۳	۴۴/۹۶۴
۴	۳/۵۷۸	۱۰/۱۷۵	۵۵/۱۳۹
۵	۲/۷۹۵	۷/۱۶۶	۶۲/۳۰۵

بار عاملی هر متغیر پس از چرخش عاملی در جدول (۱۵) آمده است. پس از بررسی گویه‌های (متغیرها) مربوط به هر عامل و بار عاملی آن‌ها، عامل‌های مزبور به این ترتیب نام‌گذاری شدند: ۱- موانع مدیریتی ۲- موانع اقتصادی ۳- موانع اطلاعاتی- ارتباطی ۴- موانع آموزشی- ترویجی ۵- موانع فرهنگی- روانشناختی

همان‌طور که در جدول (۱۴) آمده است مقدار ویژه عامل (۱) از تمامی عوامل دیگر بیشتر است (۶/۲۵۹) که در مجموع ۱۹/۰۴۹ درصد از واریانس کل را به خود اختصاص داده است که مربوط به موانع مدیریتی است. عامل دوم مربوط به موانع اقتصادی است. عامل سوم موانع اطلاعاتی- ارتباطی و عامل چهارم موانع آموزشی- ترویجی می‌باشد. موانع فرهنگی- روانشناختی نیز به‌عنوان عامل پنجم شناخته شد که به‌عنوان آخرین عامل با مقدار ویژه ۲/۷۹۵ کمترین میزان از واریانس کل (۷/۱۶۶ درصد) را تبیین کرده است.

جدول ۱۵- (عامل‌ها) موانع مشارکت مرتعداران در طرح‌های مرتعداری.

بار عاملی	گویه‌های هر عامل	عامل
۰/۶۵۸	عدم وجود مدیریت توانمند برای به مشارکت گرفتن مردم در طرح	موانع مدیریتی
۰/۷۳۹	عدم نظارت و کنترل پروانه چرای دام	
۰/۸۱۱	کمبود نیروهای محافظ، قرق‌بانان و ...	
۰/۷۴۵	تمرکز واحدهای اجرایی در مراکز و دور از عرصه‌های بهره‌برداری	
۰/۷۶۰	تغییرات مکرر در نظام مدیریتی	
۰/۶۵۴	ناهماهنگی بین سازمان‌های تحقیقاتی، آموزشی و اجرایی طرح	
۰/۵۹۵	عدم ایجاد تشکلهای خودجوش و مردمی	
۰/۶۲۱	عدم تشکیل گروه‌های خودگردان و خود رهبر در طرح‌های مرتعداری	
۰/۶۵۲	عدم ارتباط مراکز تحقیقاتی منابع طبیعی با بخش اجرا	
۰/۶۴۳	عدم وجود شرکت تعاونی مرتعداران	
۰/۶۵۸	تشکیل شرکت‌های دولتی جهت اعمال تصدی بسیاری از امور مرتعداران	
۰/۶۶۷	پایین بودن ارتباط مسئولین طرح با مرتعداران	
۰/۶۴۴	برخورد با مخاطبان و تخریب کنندگان محیط‌زیست	
۰/۵۵۸	عدم توانایی برقراری ارتباط با روستاییان	
۰/۵۵۸	عدم مالکیت شخصی مرتع	موانع اقتصادی
۰/۷۵۵	عدم انجام تعهدات حمایتی از طرف دولت	
۰/۷۱۱	عدم سوددهی طرح برای بهره‌برداران	
۰/۷۹۳	عدم پرداخت تسهیلات بانکی برای مشارکت در طرح	
۰/۷۵۶	نابرابری اقتصادی در توزیع عادلانه خدمات	
۰/۶۲۱	پایین بودن توان اقتصادی خانوار بهره‌بردار برای مشارکت در طرح	
۰/۶۵۱	عدم برخورداری از تسهیلات و امکانات حمایتی	
۰/۴۳۵	فصلی بودن شغل مرتعداری	
۰/۵۱۹	متناسب بودن طرح‌ها برای منطقه	
۰/۵۴۳	عدم تهیه و پخش برنامه‌های رادیو و تلویزیون	موانع اطلاعاتی- ارتباطی
۰/۴۵۴	عدم استفاده از رهبران در طول نشست‌ها	
۰/۳۷۳	عدم تبلیغات در مورد حفاظت از منابع طبیعی	
۰/۶۱۷	عدم برگزاری جلسات حل مشکل با مشارکت مردمی	
۰/۵۷۱	عدم نصب تابلوهای عمومی	
۰/۷۱۱	عدم ایجاد دفاتر اطلاع‌رسانی با نیروی کار آموزش دیده	
۰/۳۹۵	عدم مشارکت در مسائل و مشکلات گروهی	
۰/۴۶	عدم تشکیل گروه‌های مشاوره محلی	

ادامه جدول ۱۵- (عامل‌ها) موانع مشارکت مرتعداران در طرح‌های مرتعداری.

عامل	گویه‌های هر عامل	بار عاملی
موانع آموزشی - ترویجی	عدم اجرای برنامه‌های آموزش حفاظت محیط‌زیست	۰/۵۸۱
	عدم آموزش‌های عملی	۰/۷۴۱
	عدم برگزاری نمایشگاه‌هایی در مکان‌های عمومی	۰/۷۵۰
	عدم بازدید از محل پروژه‌های حفاظت از منابع طبیعی	۰/۷۵۰
	عدم برگزاری نمایشگاه‌های آزاد در مورد حفاظت از منابع طبیعی	۰/۶۸۲
	عدم برگزاری گردهمایی با گروه‌های ذینفع	۰/۶۸۵
فرهنگی - روانشناختی	عدم برگزاری مذاکرات هدایت شده با حضور رهبر	۰/۵۵۷
	عدم وجود علائق مشترک بین روستاییان و عوامل اجرای طرح	۰/۶۴۴
	عدم انگیزه مرتعداران برای مشارکت در طرح	۰/۵۵۸
	عدم اعتقاد روستاییان به اهمیت مشارکت در طرح‌ها	۰/۴۵
	عدم آموزش فرهنگ مشارکت به برنامه‌ریزان طرح	۰/۶۹۲
	عدم ایجاد حق مالکیت برای مردم	۰/۶۸۶

بحث و نتیجه‌گیری

وجدانی (۲۰۰۷) نیز در پژوهشی به عدم هماهنگی بین مجریان و بهره‌برداران در زمان تهیه و اجرای طرح‌ها اشاره می‌کند که مانع مهمی در عدم مشارکت مرتعداران یا بهره‌برداران خواهد بود و همچنین کوئین و همکارانش (۲۰۰۷) معتقدند که اگر دولت هیچ‌گونه نظرخواهی از بهره‌برداران در زمینه مشارکت در اجرای طرح‌های مرتعداری نداشته باشد و در انجام طرح‌های مرتعداری نظارت و پیگیری‌های لازم را انجام ندهد، بهره‌برداران انگیزه لازم را برای مشارکت نخواهند داشت، در این تحقیق نیز موانع مدیریتی با مقدار ویژه ۶/۲۵۹ بیشترین سهم (۱۹/۰۴۹ درصد) در رتبه اول قرار دارند و بنابراین موانع مدیریتی بیشتر از سایر عوامل مهم می‌باشد بنابراین توصیه می‌شود که مسئولین در رتبه اول موانع مدیریتی موجود بر سر راه مشارکت مرتعداران را بردارند. موانع اقتصادی دومین عامل بر سر راه مشارکت بود، بنابراین یکی از مهم‌ترین موانع مشارکت مرتعداران در اجرای طرح‌های مرتعداری موانع اقتصادی می‌باشد. به عبارت دیگر مشکلات اقتصادی مانع از مشارکت مرتعداران می‌شود، از نظر گای (۲۰۰۶) طرح‌های منابع طبیعی در تعیین نیازها و یافتن راه‌حل‌های مشکلات باید برای بهره‌برداران نتایج ملموس داشته باشد و در معیشت آن‌ها مؤثر باشد، بنابراین می‌توان با مهیا ساختن زیرساخت‌های مناسب تا حدودی مشکلات اقتصادی مرتعداران را برطرف نمود و گامی در

جهت افزایش مشارکت آن‌ها برداشت. همچنین نتایج نشان داد که عوامل اطلاعاتی- ارتباطی و آموزشی- ترویجی عامل‌های سوم و چهارم هستند، بررسی محبوبي و ميردامادی (۲۰۰۴)، نشان داد بین آگاهی از تأثیرات عملیات حفاظت آب و خاک، تعداد دوره‌های آموزشی و مقدار اطلاعات اخذ شده از رادیو و جزوه‌های آموزشی با پذیرش و مشارکت مردم در طرح‌ها رابطه مثبت و معنی‌دار وجود دارد. به عبارتی موانع اطلاعاتی و آموزشی از جمله موانع مهم در زمینه مشارکت مرتعداران در اجرای طرح‌های مرتعداری می‌باشد؛ بنابراین توصیه می‌شود با اجرای برنامه‌های آموزشی- ترویجی و همچنین با برنامه‌های تلویزیونی و رادیویی آگاهی مرتعداران را در زمینه اجرای طرح‌های مرتعداری بالا برد. در این پژوهش بیشترین میزان از پاسخگویان (۶۰/۵۲ درصد) با این طرح‌ها مخالف تا کاملاً مخالف بودند و نگرش منفی نسبت به این دوره داشته‌اند بنابراین باید به منظور افزایش مشارکت مرتعداران در اجرای طرح‌ها ابتدا با اجرای برنامه‌های آموزشی آگاهی مرتعداران را نسبت به اهمیت اجرای طرح‌های مرتعداری بالا برده تا بتوان نگرش مثبتی در آن‌ها نسبت به مشارکت ایجاد نمود.

منابع

1. Alizadeh, A., Bigdeli, M., and Moenaldin, H. 2004. Result of Range management plans evaluation in the country. Proceeding of the 2nd national conference on range and range management, Research Institute of Forest and Rangelands, 208-229. (In Persian)
2. Brown, A. 1995. Popular participation and empowerment in natural resource management. In CANART communication paper presented at the second common wealth NGO forum Wellington, Aotearo/ newzeland, 18-23 June.
3. Ghanian, M., Dadvrkhany, F., and Ghadiri Msvm, M. 2008. Rural women's role in exploiting, conserving and restoring the natural desert. Journal of Women, 6(1): 119-135. (In Persian)
4. Guy, B. 2006. People, land and water: participatory development communication. For natural resource management, Earth Scan. 313p.
5. Karimian, A.A., Barani, H., Mahbvbi, M.R., and Yaghma'ee, F. 2009. The causes of success or failure in implementing projects rangeland grazing systems. Rangeland, 3(2): 217-231. (In Persian)
6. Karimizadeh, K., Ghaffari, G., and Youneszadh Jalil, S. 2009. The role of popular participation in watershed planning and watershed area. Proceedings of Fifth National Conference on Science and Watershed Engineering Iran.

7. Mahboobi, A.H., and Mirdamadi, M. 2004. The Study of educational and extensional needs of ranchers in rangeland projects in Damavand Iran. *Journal of Agricultural Science*, 9(1): 17-32. (In Persian)
8. Mohammadian Shvayly, M.H. 2001. Sustainable development and natural resources. In: National Conference on Land Management-Soil Erosion and Sustainable Development, Arak. (In Persian)
9. Quinn, Ch., Huby, M., Kiwasilla, H., and Lovett, C.J. 2007. Design principle and common pool resource management: An institutional approach to evaluating community management in semi-arid Tanzania. *Journal of Environmental Management*, 27(1): 100-113.
10. Shariati, M.R., Zyadkhsh, S., and Varamini, N. 2005. Factors influencing villagers' participation in protecting the forests of North and West. *Journal of Forest and Rangeland*. 67: 47-57. (In Persian)
11. Vjdani, H.R. 2007. Define Range, Range Management Plans and Status of Range Management Plan Iran. Department of Forest and Rangeland.